

SPIS TREŚCI

Uwagi wprowadzające	11
Uwagi transkrypcyjne i tłumaczeniowe	13
Wstęp	17
Rozdział I: <i>Więzi rodzinne</i>	59
1. Znaczenie i kształt więzi rodzinnych w świecie arabskim	59
2. Strategie małżeńskie: społeczne i polityczne znaczenie małżeństwa	65
3. Wpływy rodziny w polityce świata arabskiego	73
4. Więzi rodzinne a władza – dynastie panujące	76
5. Kobiety a partycypacja w życiu społeczno-politycznym	98
Konkluzje	104
Rozdział II: <i>Więzi plemienne i terytorialne</i>	106
1. Ludność plemienna i ludność nie-plemienna	106
2. Plemię i społeczeństwo plemienne	112
3. <i>Szajchowie</i> i przywództwo w plemienu	115
4. <i>Asabijja</i> jako nadrzędna wartość plemienna	117
5. Kanon wartości plemiennych jako wzór idealny	122
6. Prawo plemienne i jego mechanizmy	126
7. Pamięć historyczna i pochodzenie a tożsamość plemienna jednostki	135
8. Stosunki klientalne w rzeczywistości plemiennej: <i>wala</i> i <i>dziwar</i> ...	137
9. Plemiona a polityka we współczesnych państwach arabskich	141
10. Neotrybalizm – postmodernistyczna forma więzi plemiennej?	150
11. Więzi terytorialne jako jedna z podstaw tożsamości jednostki	151
Konkluzje	154
Rozdział III: <i>Więzi patronalno-klientalne</i>	156
1. <i>Baja</i> jako mechanizm legitymizacji władzy	156
2. <i>Machzan</i> jako centralna kategoria marokańskiej kultury politycznej	166

3. Relacje patronalno-klientalne w systemach politycznych państw arabskich	177
4. <i>Wasata</i> jako instytucja patronalno-klientalna	195
Konkluzje	198
Rozdział IV: <i>Więzi etniczne, obywatelskie, narodowe i panarabskie</i>	200
1. Etniczność, narodowość i panarabskość	200
2. Tożsamość kulturowa wspólnot etnicznych a polityka państwa ...	204
3. Kreacje narodów i nacjonalizmów	228
4. Tożsamość arabska: panarabizm „w teorii” i „w praktyce”	255
Konkluzje	277
Rozdział V: <i>Więzi religijne</i>	279
1. Specyfika islamu w świecie arabskim	279
2. <i>Szura</i> w systemach politycznych państw arabskich	281
3. Prestiż i genealogia religijna jako podstawy legitymizacji władzy	284
4. Kult świętych w islamie ludowym	294
5. <i>Baraka</i> jako forma potwierdzenia prawa do sprawowania władzy	308
6. Islam w polityce: partie polityczne, stowarzyszenia muzułmańskie i bractwa religijne	314
7. Panislamizm – <i>umma</i> jako wspólnota globalna	322
8. Żydzi i chrześcijanie w arabskiej polityce	329
Konkluzje	349
Zakończenie	351
Summary	357
Bibliografia	358

CONTENTS

Introductory remarks	11
Remarks on transcription and translation	13
Introduction	17
Chapter I: <i>Family bonds</i>	59
1. The meaning and form of family bonds in the Arab world	59
2. Matrimonial strategies: social and political meaning of marriage .	65
3. Influential families in the politics of the Arab world	73
4. Family bonds and power: ruling dynasties	76
5. Women and their participation in socio-political life	98
Conclusions	104
Chapter II: <i>Tribal and territorial bonds</i>	106
1. Tribal people and non-tribal people	106
2. The tribe and tribal society	112
3. <i>Sheikhs</i> and leadership in the tribe	115
4. The <i>asabiyya</i> as principal tribal value	117
5. The canon of tribal values as the ideal pattern	122
6. Tribal law and its mechanisms	126
7. Historical memory, origin and tribal identity of an individual	135
8. Parton-client relations in tribal reality: the <i>wala</i> and <i>jiwar</i>	137
9. Tribes and politics in the contemporary Arab states	141
10. Neotribalism – a postmodern form of bond?	150
11. Territorial bonds as a foundation of individual's identity	151
Conclusions	154
Chapter III: <i>Patron-client bonds</i>	156
1. The <i>baya</i> as a mechanism of legitimization of power	156
2. The <i>makhzan</i> as central category of the Moroccan political culture	166
3. Patron-client relations in political systems of the Arab states	177
4. The <i>wasata</i> as a patron-client institution	195
Conclusions	198

Chapter IV: <i>Ethnic, civic, national and pan-Arab bonds</i>	200
1. Ethnicity, nationality and pan-Arabism	200
2. Cultural identity of the ethnic communities and state policy	204
3. Creations of nations and nationalisms	228
4. The Arab identity: pan-Arabism ‘in theory’ and ‘in practice’	255
Conclusions	277
Chapter V: <i>Religious bonds</i>	279
1. The specificity of Islam in the Arab world	279
2. The <i>shura</i> in political systems of the Arab states	281
3. Prestige and religious genealogy as bases of legitimization of power	284
4. The cult of saints in popular Islam	294
5. The <i>baraka</i> as a form of confirmation of the right to exercise power	308
6. Islam in politics: political parties, Muslim associations and religious brotherhoods	314
7. Pan-Islamism – the <i>umma</i> as global community	322
8. Jews and Christians in the Arab politics	329
Conclusions	349
Final remarks	351
Summary	357
Bibliography	358

UWAGI WPROWADZAJĄCE

W pracy przedstawione zostały wyniki badań przeprowadzonych w ramach projektu badawczego pt. *Więzi społeczne w kulturze politycznej: przypadek Maroka na tle innych państw arabskich*, realizowanego w latach 2013–2015 na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2012/05/N/HS5/01817.

Aby uwypuklić elementy charakterystyczne dla kultury politycznej Maroka oraz te, które są wspólne państwom arabskim, postanowiłam zaprezentować przykład Maroka na tle innych państw świata arabskiego, ze szczególnym uwzględnieniem Jordanii. Poza przynależnością do grupy państw arabskich, cechą wspólną Maroka i Jordanii jest pochodzenie dynastii panujących w tych państwach – Alawitów i Haszymidów – od Proroka Mahometa. Współcześnie są to jedyne przykłady władców o takiej genealogii w całym świecie arabskim. Znaczenie monarchii haszymidzkiej w tym porównaniu wynika także z obszerności materiału, który pozyskałam w drodze przeprowadzenia badań będących częścią projektu badawczego pt. *Tożsamość kulturowa a postawy polityczne Jordańczyków*. Wspomniane prace prowadzone były w 2012 roku, a projekt został dofinansowany przez Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego w ramach konkursu na finansowanie projektów badawczych służących rozwojowi uczestników studiów doktoranckich.

Wskazane powyżej projekty realizowałam na przestrzeni czterech lat, choć badania nad polityką świata arabskiego rozpoczęłam znacznie wcześniej. Część ich wyników cząstkowych została poddana ocenie dzięki ich opublikowaniu. W pracy wykorzystałam zatem własne artykuły naukowe, które wcześniej ukazały się drukiem¹.

---

¹ A. Syliwoniuk, *Autorytaryzm w państwach arabskich*, „Społeczeństwo i Polityka. Pismo edukacyjne”, nr 2 (19)/2009; także, *Kuwejt: monarchia arabska a wyzwania współczesności* [w:] A. Rothert, J. Szymanek, A. Zięba (red.), *Zmiany polityczne w państwach arabskich. Wybrane zagadnienia ustrojowe*, Warszawa 2012; A. Syliwoniuk, *Maroko 2011: „rewolucja” przeciw królowi czy razem z królem?*, „Przegląd Europejski”, nr 1(24)/2012; także, *Tożsamość kulturowa a postawy polityczne Jordańczyków*, „Społeczeństwo i Polityka. Pismo

Inspiracją do podjęcia własnych badań nad znaczeniem więzi społecznych w kulturze politycznej Maroka oraz innych krajów arabskich były centralnoazjatyckie badania Piotra Załęskiego oraz stworzona przez niego kategoria kultury politycznej więzi². Rozumiejąc kluczowe znaczenie więzi dla społeczeństw państw świata arabskiego, postanowiłam zbadać, jaki wpływ wywierają one na politykę tych krajów oraz jakie jest ich znaczenie dla kultury politycznej. W tym celu przez pryzmat więzi społecznych – rodzinnych, plemiennych, terytorialnych, patronalno-klientalnych, religijnych, etnicznych, obywatelskich, narodowych i ponadnarodowych – spojrzałam na takie elementy kultury politycznej, jak: polityczne tradycje, wartości, symbole, postawy i zachowania³.

Swoją analizę przeprowadziłam w znacznym stopniu w oparciu o przypadek Maroka, który wybrałam ze względu na specyfikę polityczną i kulturową tego państwa. Jest to kraj o długiej i barwnej historii oraz złożonej strukturze społecznej, w której dwiema pierwszoplanowymi grupami etnicznymi są Arabowie i Berberzy. Dominującą religią jest islam, ale pewne znaczenie ma również judaizm. W porównaniu do systemów politycznych innych krajów Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu, system polityczny Maroka odznacza się względną stabilnością, czego świadectwem był chociażby przebieg wydarzeń Arabskiej Wiosny w królestwie.

---

edukacyjne”, nr 1(34)/2013; także, *Islam a polityczne obietnice lepszego życia. Przypadek marokańskiej Partii Sprawiedliwości i Rozwoju* [w:] F. Ilkowski, S. Sulowski (red.), *Wybrane idee, partie i organizacje polityczne Bliskiego Wschodu*, Warszawa 2014; A. Syliwoniuk, P. Załęski, *Trybalizm w społeczeństwie i polityce – analiza porównawcza Jordanii i Kirgistanu*, „Społeczeństwo i Polityka. Pismo edukacyjne” nr 2(39)/2014.

² P. Załęski, *Kultura polityczna więzi w Azji Centralnej (przypadek Kirgistanu na tle państw regionu)*, Warszawa 2011.

³ Na gruncie antropologii badania porównawcze nad Bliskim Wschodem i Azją Centralną przeprowadził Dale F. Eickelmann. Zob. D.F. Eickelmann, *The Middle East and Central Asia. An Anthropological Approach*, New Jersey 2002. Wspólnie z Piotrem Załęskim również przyjęliśmy perspektywę porównawczą w badaniach nad trybalizmem w Jordanii i Kirgistanie. A. Syliwoniuk, P. Załęski, dz. cyt.